

פסיכותרפיה בעברייניות מרמה – גילוי האמת או שחזור הזיוף?

True or false psychotherapy in female fraud offender

ד"ר טלי שימקין

המאמר נשלח לכתב העת "שיחות" בנובמבר 2012.
 המאמר מבוסס על הרצאה שניתנה על ידי ד"ר טלי שימקין בכנס ישראל
 לפסיכותרפיה ה-1 באוניברסיטת חיפה ביוני 2012.

תמצית

פסיכותרפיה ממושכת בעברייניות מרמה מלמדת שהן חוו התעללות רגשית קיצונית בילדותן. לימים התפתח עצמי מזויף שהעלים כמעט כליל את העצמי האמיתי בסבך של הכחשות, הסתרות, סודות ושקרים ולכך ביטוי בסוגי עבירות תואמים: זיוף, מעילה והונאה. הטיפול במהותו מבוסס על קשר הטעון בכוחות סותרים: חשדנות עמוקה לצד כמיהה לקשר, אמת לצד זיוף, התנגדות לטיפול לצד ריצוי המטפלת. האתגר הטיפולי כמוהו כהליכה על חבל דק בין גילוי האמת לבין שחזור הזיוף בקשר המתהווה בתוך החדר וביחסים עם הסביבה שמחוצה לו.

מילות מפתח: עבריינית מרמה, התעללות רגשית, עצמי מזויף

Key words: female fraud offender, emotional abuse, false self

הקדמה

פרויד במאמרו אנליזה סופית ואינסופית (1) אמר כי אל לנו לשכוח שהיחסים האנליטיים מבוססים על אהבת האמת, כלומר על הכרה במציאות, וכי אין בהם מקום להעמדת פנים ולרמייה מכל סוג שהוא. האם הדבר ניתן למימוש בפסיכותרפיה עם עברייניות מרמה?

עבריינות מרמה בקרב נשים היא תופעה המתרחבת בעשורים האחרונים בעולם המערבי (2,3). מדובר בטווח רחב של עבירות ובכללן מרמה, זיוף, סחיטה, עושק, מעילה, הונאה וצווארון לבן. זאת, באופן מובחן מעבריינות נשים טיפוסית המאופיינת בפשעים הקשורים בזנות ובסמים ומיוחסת לתת-תרבות עבריינית. עבריינית המרמה רואה עצמה כאשה נורמטיבית שמעדה. לדידה, היא איננה עבריינית וכלל אינה מכירה את עולם העבריינות. מנגד, אדם מן הישוב יאמר כי אשה זו היא עבריינית לכל דבר ועניין שכן עברה על החוק ופגעה באנשים ובגופים שונים. פער זה מדגיש את התעתוע והערפל העוטפים עברייניות מרמה. אם כן, מהי האמת?

עבודה טיפולית ממושכת עם עברייניות מרמה מפזרת מעט את הערפל ומלמדת על מאפיינים ייחודיים שהשפיעו על התפתחותן, על אורח חייהן, על כניסתן לעולם העבריינות, על חוויית ההליך המשפטי והמאסר וכפועל יוצא גם על דרכי התערבות וטיפול.

פרופיל של עבריינית מרמה

לעבריינית מרמה, במרבית המקרים, מאפיינים אישיים, אישיותיים ומשפחתיים ייחודיים.

מאפיינים אישיים: אשה כבת 35 או יותר; נשואה ואם לילדים; אינטליגנטית; בעלת השכלה תיכונית לפחות וכן בעלת מקצוע; בעלת יכולת מילולית טובה; בעלת הופעה חיצונית מסודרת.

מאפיינים אישיותיים: בדידות רגשית לאור התעללות, עזובה והזנחה רגשיות; פיתוח תחושות של אומניפוטנציה וצורך עז בריצוי הסביבה ובהוכחה עצמית תמידית; תפקוד נורמטיבי-לכאורה ברב תחומי החיים (בעלת משפחה, השכלה וקריירה); שימוש מאסיבי במנגנוני הגנה של הכחשה, רציונליזציה ודיסוציאציה; פיתוח חיים כפולים הנובעים מדפוסי חשיבה והתנהגות שקריים.

מאפיינים של משפחת המוצא: משפחה שהותירה ילדה עם חסך קיצוני באובייקטים עצמיים; אם מזניחה, מניפולטיבית ומפחיתת ערך ואב פאסיבי; משפחה בעלת רמות מוסר גבוהות וקפדניות; משפחה בעלת סגנון נוקשה שאינו מאפשר דיאלוג.

הסבר פסיכודינאמי על פי גישת יחסי אובייקט

האם ניתן למצוא בגישות פסיכודינאמיות להתפתחות האדם תשתית מספקת להבנת הפרופיל של עבריינית מרמה כפי שמוצג לעיל?

גישת יחסי אובייקט מתייחסת להתפתחות של אישיות האדם שלה מאפיינים של שקר וזיוף, אך היא אינה מסבירה באופן ישיר את הקשר הפוטנציאלי לגיבוש אישיותו ועולמו הפנימי של עבריינית המרמה. עם זאת, היא יכולה להוות תשתית לפיתוח הסבר כזה. גישה זו מדגישה את ההשפעה שיש ליחסים המוקדמים של התינוק עם דמויות משמעותיות בחייו על עיצוב אישיותו והתנהגותו בבגרות.

וויניקוט (4) תאר שני מסלולים שונים ואף מנוגדים בהתפתחות העצמי כאשר האחד מוביל ל'עצמי אמיתי' ואילו האחר מוביל ל'עצמי מזויף'.* הדבר תלוי בקשר הראשוני המוקדם שיש לתינוק עם אמו. 'אם טובה דיה' הנענית למחוות הספונטניות של תינוקה, מתאימה את עצמה לצרכיו ומגיבה אליו באופן מספק תוליד להיכרות עמוקה של הילד עם עצמו ולגיבוש עצמי אמיתי ייחודי. 'אם שאינה טובה דיה' איננה יכולה לחוש את צרכי תינוקה, נכשלת שוב ושוב בקידום מחוותיו ומחליפה אותן במחוות שלה עצמה. בתהליך מעין זה התינוק מגיב בהיענות מרצה כלפי אמו וכך מתחיל להתפתח עצמי מזויף. לצורך הישרדות התינוק נדחף להגיב כלפי הסביבה בסתגלנות כנועה ובריצוי וכך הוא בונה מערך יחסים כוזב ומזויף תוך יצירת רושם שהוא אמיתי. תפקידו המרכזי המשמעותי של העצמי המזויף הוא להסתיר את העצמי האמיתי.

וויניקוט (4) הוסיף כי בדוגמאות קיצוניות של התפתחות עצמי מזויף מוסתר העצמי האמיתי בצורה כה טובה עד כי ספונטניות אינה מאפיינת את חוויית החיים של התינוק. במקומה, היענות מרצה הופכת למאפיין עיקרי וחיקוי הופך להתמחות. סכנה מיוחדת מתעוררת כאשר עצמי מזויף מתארגן בתוך אדם בעל פוטנציאל אינטלקטואלי גבוה. זאת משום שישנה נטייה מוגברת של השכל (mind) להפוך למיקומו של העצמי המזויף וכך מתפתח נתק בין פעילות אינטלקטואלית לבין קיום פסיכוסומטי. בהתרחש אבנורמליות כפולה זו שבה עצמי מזויף מתארגן להסתרת העצמי האמיתי ובמקביל ישנו ניסיון מצד היחיד לפתור בעיות אישיות על ידי שימוש באינטלקט חד, נוצרת תמונה קלינית ייחודית מטעה ומתעתעת. כלפי חוץ מוקרנת הצלחה אקדמית או אינטלקטואלית ברמה גבוהה וכך הסביבה מתקשה מאוד להאמין למצוקה הממשית בה נתון אדם אשר מרגיש מזויף יותר ככל שהוא

* בחרתי במושג 'מזויף' ולא במושג 'כוזב' למרות שהאחרון מקובל יותר בעת האחרונה על מנת להדגיש את החיבור לעולם העבריינות (עבירות זיוף ולא עבירות כזב).

מצליח יותר. כשאנשים מסוג זה גורמים להרס עצמי במקום למימוש הבטחה, הדבר מעורר תחושת הלם בקרב אלו שתלו בהם תקוות גדולות. לפי וויניקוט קיומו של עצמי מזויף נע בין חמש דרגות בטווח שבין ההיבט הבריא והמנומס של העצמי לבין עצמי מזויף, מרצה ומפוצל (split off) שבטעות רואים בו שלם. זיהוי העצמי המזויף של המטופל על ידי המטפל יסייע בידי האחרון לצורך הערכה וטיפול פסיכותראפויטי.

בולס (5) טען כי עבור השקרן שקר מכיל הנחה סמויה לפיה העצמי האמיתי אינו יכול להתקבל, משמע המציאות הפנימית אינה יכולה להתקבל ולפיכך יש צורך ליצור במקומה חלופה שהיא אמיתית לכאורה. השקר והשקרנות, אם כן, משקפים את תפקוד העצמי המזויף המגונן על העצמי האמיתי. התפתחות לקויה זו מקורה בכך שהתינוק לא הצליח לפתח חוויה שלמה עם אובייקטים משמעותיים (הורים) בסביבתו משום שאלו נעדרו חליפות, כשלו במילוי תפקידם והותירוהו מבולבל. דינאמיקה זו אלצה את התינוק ליצור לעצמו עולם חלופי של חוויות עצמי ואובייקט אשר סייע לו בקביעות להתאושש מהיעדרויות ההורים, כלומר הוא נזקק לשקר כדי לממש חוויית עצמי מנותקת ולהפיח חיים בריק. באמצעות השקר יכול תינוק להרגיש קיים במציאות, או במילים אחרות, השקר הוא יחס חלופי למציאות, יחס הנחוה כטבעי וחיוני לצורך קיום ומהווה מגן מפני התפרקות. ויתור עליו משמעותו ויתור על המציאות עד כדי שגעון או חדלון. המאפיינים האישיותיים של השקרן אליבא דבולס הינם העדר תחושת עצמי מפותחת, חרדה להיות עם העצמי האמיתי, שימוש בהכחשה כפיצוי לחסך חמור בגיבוש העצמי, פיתוח עולם שקרי ואמירת שקרים כפיצוי על העדר תחושת חיות ויצירת חלופה לצורך אינטראקציה מספקת יותר עם הסביבה.

מילר (6) הנשענת על עבודותיהם של וויניקוט, מהלר וקוהוט בוחנת את שורשי ההפרעה הנרקסיסטית היכולה להוות בסיס או קרקע פורייה להיווצרות אישיות בעלת מאפיינים של מרמה וזיוף. מבחינה דינאמית, אם חסרת בטחון רגשי זקוקה

לילדה וליחסו המיוחד כלפיה לצורך איזונה הנרקסיסטי. זאת, במסווה של חיזוניות נוקשה, סמכותית ואולי אף רודנית. הילד מפתח יכולת יוצאת דופן לחוש באופן אינטואיטיבי ובלתי מודע את הצורך של אמו ולספקו על מנת לזכות באהבה ובביטחון קיומי. אלא שכך גם מתפתחת אישיותו הנרקסיסטית שלו עצמו אשר בגילויה החיצוניים מופיעה כדיכאון או כגרנדיוזיות. כל אחד מהשניים מאותת על דבר קיומו של כלא פנימי הממלא בעל כורחו אחר ציפיותיה של האם שהופנמה, כך שהגרנדיוזי משקף את הילד המוצלח של אמא ואילו הדיכאוני הוא הילד המסורב. בשניהם מתפתחים המאפיינים הבאים: עצמי מזויף שמנע התפתחותו של פוטנציאל העצמי האמיתי; ביטחון עצמי שביר הנשען על אפשרויות מימושו של העצמי המזויף; פרפקציוניזם ואני אידיאלי מפותח מאוד; התכחשות לרגשות שליליים; מרבית קשרי האובייקט הם בחזקת קשרים נרקסיסטיים; חרדה מפני אובדן אהבה המובילה לנכונות מופרזת לסתגלנות; קנאה באנשים בריאים; רמת פגיעות גבוהה; נטייה לבושה ולרגשות אשם. מילר מוסיפה כי נרקיס מאוהב באידיאליזציה של תמונתו אולם נרקיס הגרנדיוזי או הדיכאוני אינו יכול באמת לאהוב את עצמו משום שהתלהבותו מהעצמי המזויף מונעת זאת ממנו.

גישותיהם של וויניקוט, בולס ומילר מהוות תשתית מוצקה להבנת התפתחות של עצמי מזויף אך אין בהן די כדי לספק הסבר ספציפי להתפתחות של עבריין מרמה. נסיון קליני ארוך שנים מלמד שסיפורי חיים של נשים עברייניות מרמה, על מאפייניהם הדומים, מובילים לגילוי של דינאמיקה העומדת בבסיס גיבוש אישיותן, זהותן והתנהגותן בעולם. הדינאמיקה המוצגת מטה מנסה לספק הסבר פסיכודינאמי להתפתחות של אשה עבריינית מרמה.

הצעה להסבר פסיכודינאמי של עבריינית מרמה

בהתבוננות עומק המתאפשרת בפסיכותרפיה ממושכת בשלבי שיקום וטיפול שלאחר הרשעה ומאסר בפועל מצטיירת תמונה מורכבת ומתעתעת. בחדר הטיפול עולה שעבריינית מרמה פיתחה 'עצמי מזויף' מלוטש וקיצוני במיוחד לאור חוויות של התעללות רגשית או עזובה והזנחה רגשיות קשות בילדותה. בבית שבו גדלה היתה בלתי-נראית כאשר האם בדרך כלל מזניחה, מתעלמת, מניפולטיבית, מפחיתת ערך, ומעדיפה את ילדיה האחרים, והאב הינו פאסיבי וחסר קול.

ילדה בלתי-נראית במשפחה שחשה מוזנחת ונטושה עושה הכול כדי להגן על עצמה מפני עזובה, להסתדר בכוחות עצמה ולהנכיח את עצמה בתוך התא המשפחתי. היא מפתחת תחושות של אומניפוטנציה והופכת לכל-יכולה כלפי פנים וכלפי חוץ. כלפי פנים היא הופכת עצמאית כילדה ולימים כאשה, בניסיון להסוות מפני העצמי את החסך והבדידות שהיא חווה וכפי שתיאר זאת בולס (5) להפיח חיים בריק ולהגן על עצמה מפני התפרקות. כלפי חוץ היא הופכת מרצה ומושיעה של משפחה. היא תופסת את עצמה באופן נרקיסיסטי כמרכזית וכל-יכולה (superwoman) ופועלת מתוך תפיסה זו הן במשפחת המוצא והן במשפחה שהיא בונה. היא אינה נוטה לשתף במחשבותיה וברגשותיה שלעיתים מוסתרים ומוכחשים אפילו מפני העצמי. 'עצמי מזויף' מעין זה מוביל את עבריינית המרמה/הזיוף/ההונאה ואת סיפור חייה.

בעימות עם טריגר בדמות מצוקה כלכלית אשר היא בעצמה או אחד מבני משפחה (בדרך כלל גבר בחייה) חווה, שוב איננה מצליחה להושיע בדרכיה הרגילות ומצב זה מהווה נקודת שבר. רגשות בלתי נסבלים של חוסר אונים, חוסר מוצא ותחושה קשה של בדידות, היות-לבד (בהעדר 'היכולת להיות לבד', 7) ואי היכולת לשתף אחרים במצוקתה (המוכרים לה מעברה אך מופיעים כעת בחריפות) בשילוב עם יכולות אינטלקטואליות גבוהות מובילים לחציית הקווים לכיוון עברייני. וויניקוט (8) העלה את הרעיון כי ממעשים אנטי-חברתיים משתמעת תקווה. נדמה

כי באמצעות המעשה העברייני היא מנסה להשיב באופן סימבולי את אשר נגזל ממנה ונאבקת על מנת לפצות את עצמה. באופן זה היא מפתחת ומשמרת תקווה. מבחינה טכנית, הפיתוי להעז ולבצע עבירות מרמה הינו גדול מאחר שבמרבית המקרים יש לה גישה לכספים במקום עבודתה. מנגנוני הגנה של הכחשה, רציונליזציה ודיסוציאציה מסייעים בידה לבצע עבירות מרמה תוך ניטרול של רגשות אשמה ובושה. משחצתה את הקווים, תחילה בסכומים קטנים שבהדרגה הולכים וגדלים לעיתים עד לסכומי עתק, כדור השלג מתדרדר במדרון חלקלק וקשה לעצרו. על פי רב היא מבצעת עבירות בגפה, איננה מערבת בכך איש ושומרת בקפדנות על סודותיה, שקריה ופשעיה לאורך זמן ממושך. כך היא מפתחת חיים כפולים: בית וקריירה לצד עבריינות מרמה ארוכת שנים. מנגנון הדיסוציאציה מאפשר לה לחיות עם ובתוך פיצול מעוות זה עד שהוא מתחיל להיסדק. חייה הכפולים הופכים בלתי נסבלים והיא מובילה לכך שדבר העבירה יתגלה.

הגילוי כמוהו כפיצוץ עוצמתי שכן איש במקום עבודתה או במשפחתה לא ידע על מעשיה ואיש לא העלה בדעתו שהיא מעורבת בפשיעה. למעשה, מתגלה תמונה מתעתעת של אשה נורמטיבית רק לכאורה. היא הובילה את עצמה להרס עצמי בניגוד למוקרן כלפי חוץ. עבור הסביבה הסתבר בדיעבד שאורח חייה היווה הבטחה גדולה למראית עין בלבד, או כפי שתיאר זאת וויניקוט (4) תקוות גדולות שתלתה בה הסביבה נופצו כאשר התברר שהרס עצמי הוחלף במימוש הבטחה.

אם כן, אשה שעברה עבירות מרמה גדלה ומתפתחת במשפחה מתפקדת ולכאורה נורמטיבית. בהתאם לדפוסים המשפחתיים מתפתח סגנון עברייני המאופיין בתחכום ובהסתרת הפתולוגיה המשפחתית על ידי סודות, הכחשות ושקרים. סוגי הפשיעה התואמים הם עבירות מרמה. מאחר ובמשפחתה רמות מוסר גבוהות וסגנון נוקשה שאינו מאפשר דיאלוג, בחלק מהמקרים הילדה שהופכת לימים לאשה מובילה לשינוי בתוך התא המשפחתי. במעשי העבריינות שלה היא בוגדת או מורדת

בסגנון המשפחתי, ובסופו של דבר לאחר שהבועה מתפוצצת, היא מחייבת את כל בני המשפחה לקיים דיאלוג.

כאמור, עבריינית מרמה בדרך כלל היא אשה כבת 35 או מבוגרת יותר, נשואה ואם לילדים המבצעת פשעים בגפה. תמוה שהיא מצליחה להסתיר את מעשיה מפני בעלה. הכיצד יתכן שאדם החי לצדה אינו מבחין בכספים הזורמים למשפחה? הכיצד יתכן שאדם החי לצדה אינו מבחין שהיא נתונה ללחצים יוצאי דופן בתוך עולם של סודות, שקרים, הסתרות והונאות? נראה שהיא הפכה בלתי-נראית גם עבורו בדיוק כפי שהתרחש לאורך שנים במשפחת מוצאה. היותה שקופה מול האנשים היקרים לה ביותר הופך לחלק מעולמה הפנימי והחיצוני, הופך לחלק ממנה ולמהות יחסי האובייקט שהיא מפתחת ובונה.

סיפורה של ר':

"הוריי היגרו מרוסיה לדרום אמריקה בעקבות פרעות. אני הקטנה בבית, יש לי שלושה אחים גדולים ממני בעשרים שנה. אמי תמיד היתה קרה אליי, חולת נקיון, התעניינה רק בכסף. חום ואהבה קבלתי רק מאבא. כילדה ציפו ממני להיות מושלמת, להסתדר בכוחות עצמי. בגיל 7 קניתי לבד שמלה לחתונה של אחי. אמא לא היתה איתי. בגיל 16 אבא ביקש שאציל את העסק שלו כי אחי הגדול שירש את העסק הרס אותו לגמרי. רצתי לבד לכל הנושים כדי להסדיר חובות. אמא הטיחה בי ששכבתי עם הנושים כדי להשיג מה שרציתי. התחתנתי צעירה מאוד. בעלי נרדף על ידי השלטון כי הלשינו עליו שהוא מתנגד למשטר וכך ברחנו לישראל. לא ספרנו לאף אחד, גם לא למשפחה. פשוט נעלמנו. אחר כך הבנתי שעינו את אבי בחקירה כדי שימסור פרטים עליי ועל בעלי. הוא לא הצליח להתמודד עם הדבר והתאבד. עד היום יש לי רגשות אשם נוראיים על כך. האדם היחיד שאהבתי פגע בעצמו בגללי.

לאחר שנים בארץ בעלי הסתבך כלכלית בעסק שהקים. כדי להציל את העסק שלו הצלחתי להשיג כסף על ידי זיופים בחשבונות של לקוחות בסניף הבנק שבו עבדתי. המצב רק הלך והתדרדר עד שלא יכולתי לסבול זאת יותר. סיפרתי בבנק על מה שעשיתי. הם היום בהלם, לא האמינו... היתה לי משרה טובה עם תנאים מצויינים. הכל איבדתי. לעולם לא אסלח לעצמי –

איפה הייתי ולאן הגעתי..."

חויית ההליך המשפטי והמאסר

עם ניפוץ הבועה והגילוי המסעיר סביב פשעיה של אשה עבריינית מרמה, עוד בטרם תעכל עד תום את משמעויות מעשיה והשלכותיהם, מתחיל הליך משפטי שבסיומו בחלק מן המקרים מושת עליה עונש מאסר בפועל. כיצד היא חווה את ההליך המשפטי ואת המאסר?

חוויות ילדותה ובגרותה של עבריינית מרמה על החסך הקיצוני ועל היותה כלשונה 'בלתי-נראית' משוחזרת, מתגברת ומקבלת תהודה חברתית בעקבות גזר דין שהוכרע בבית משפט ובעקבות חוויות של השפלה וסבל רב בעת המאסר ולאחריו. הללו מייצגים מבחינתה את החברה ומנגנוניה המשקפים את העולם האנושי והתנהגות בני אנוש.

כליאת נשים משמעה הרחקתן ונידוין מעולמן המשפחתי, חברתי, התעסוקתי, הכלכלי והמעמדי (9). עבריינית מרמה חווה זאת בעוצמה רבה עד כדי טראומתית שכן היא תופסת את עצמה כאשה נורמטיבית השוהה במקום לא לה. גזר דין של מאסר בפועל נופל עליה כרעם ביום בהיר ומערער באחת את עולמה. הפרידה מהבית ומהילדים נחווית באופן קשה ביותר עד בלתי נסבל. שהות בחברת נשים שאינן מהוות מבחינתה את קבוצת ההשתייכות שלה, ובמקביל, העדר שליטה בחייה ושליטת חופש ואוטונומיה מעצימות את חויית ההשפלה והכאב. שלב ההתרגלות וההסתגלות עלול להיות ממושך והוא מלווה בחוויות קשות מבחינה פיסית, בריאותית ונפשית.

לצד כל אלה, הכלא הגורם לניתוק מלא מחיי שגרה נחוה כמקום של מנוחה ומקלט מפני הסודות, הגניבות, חיי העבריינות המתישים וניהול החיים הכפולים. מסתיים הצורך להעמיד פנים, לשקר, להסתיר, לפשוע, לחשוב ולתכנן באופן בלתי פוסק את הצעד הבא. בשלב זה, יורד מעל כתפיה של עבריינית המרמה עול כבד מאוד המלווה בתחילתה של התבוננות עמוקה בדבר הגורמים שהובילו לאורח חיים שקרי ומעוות שהתגבש לאורך שנים. במקביל, בולטת

מאוד הכמיהה לפתוח דף חדש לאחר השחרור, שחרור תרתי משמע. לצורך כך מתבקש תהליך משמעותי של החלמה וריפוי.

פסיכותרפיה והיחסים הטיפולים

עבריינית מרמה בדרך כלל אינה מגיעה לטיפול מרצונה או מיוזמתה אלא כחלק מתנאי פיקוח שלאחר מאסר בתכנית הנבנית עבורה לצורך שחרור מוקדם. לשם עיבוד מעמיק של חוויותיה בעבר ובהווה ולמען קבלה עצמית מחודשת למרות כל מה שחוללה לקורבנות, לעצמה ולאחיה, נדרש טיפול פרטני אינטנסיבי. תובנה זו מאוד בהירה לאנשי מקצוע אך פחות מכך לאשה עצמה. גיבוש עצמי מזויף (שכאמור, מתבטא גם בסוג הפשיעה שלה) שהטמיע לאורך שנים מנגנונים עמידים של הכחשה, רציונליזציה ודיסוציאציה יוצר עיוורון באשר למודעות וליכולת התמודדות עם פירוק ההגנות וכך האשה משכנעת את עצמה שלמדה לקח בכלא והיא אינה זקוקה לעזרה ולטיפול. היא מעוניינת להתנתק מכל מגע עם רשויות חוק, משפט, כליאה ושיקום, ואינה מגיעה לטיפול מתוך אמונה שהדבר יכול לסייע לה, אלא מתוך כורח ורצון עז להשתחרר מן הכלא מוקדם ככל האפשר. לכן על פי רב הטיפול מלווה בהתנגדויות חריפות במיוחד (למשל: "אין מה לשתף כי זה חסר תוחלת", "אני לא אוהבת שיחות נפש", "שיחות לא מועילות לי ואני מגיעה כי אין לי ברירה", "אולי נוכל לקיים מפגשים בהליכה על חוף הים?", "אוכל לצרף את בן זוגי כדי שיהיה לנו על מה לדבר?" וכד').

פסיכותרפיה בעבריינית מרמה במהותה מבוססת על קשר, ומשמעה ליווי במסע פנימי לתקופות ילדות, נעורים ובגרות תוך העמקת המודעות לגבי סיפור החיים האישי והשפעותיו. הטיפול עוסק בחשיפת האמת הפנימית של המטופלת (בניגוד להסתרות ולשקרים) בנסיון לקיים דיאלוג כן ואותנטי, בין היתר סביב תכנים ייחודיים כמו גילוי הגורמים שהובילו לעבריינות, דבר העבירה והסבל

הרב שנגרם לה ולסביבתה, אימוץ אורח חיים מעוות שהאשה סיגלה לעצמה, עיבוד חוויות מתקופת ההליך המשפטי והמאסר והתמודדות עם תיוג בלתי נסבל של היות אסירה. הללו חושפים סבל אישי כבד מנשוא של ייסורי מצפון קשים, רגשות אשם ובושה, שנאה עצמית, כעס וזעם כלפי העצמי.

מטרת הטיפול היא לסייע בבניית העצמי מחדש ולתמוך בחזרה לחיק המשפחה ולקהילה למען עתיד שונה. הדבר מתאפשר בראש ובראשונה על ידי בניית קשר מטפלת-מטופלת המבוסס על אמון. מאחר והאשה חוותה הזנחה או התעללות רגשית קשה מצד דמויות משמעותיות בחייה היא איננה מסוגלת לתת אמון באיש, קל וחומר באדם זר שמבחינתה מייצג מערכת שהוסיפה לפגוע בה. משך הזמן הנדרש לבניית אמון בין מטפלת למטופלת הינו ממושך ביותר. הברית הטיפולית נרקמת בעבודה משותפת איטית והדרגתית וכך גם בניית הקשר המהווה בסיס להחלמה.

א' אשה כבת 60 ואם ל-3 בנים בוגרים, עם השחרור מהכלא מתגוררת לבדה. מתארת שנפלה קורבן להונאה ואיננה אשמה במה שקרה. מגיעה לשיחות אחת לשבוע כי מחויבת אך איננה מאמינה בפרויד ובחבריו, טיפול מיותר מבחינתה ואין לה ענין לשתף כי התעסקות עם העבר לא מועילה. משתפת באופן לקוני על חייה בעת האחרונה ועל סידורים שונים בהם היא עסוקה. כל ניסיון מצדי להתעניינות וליצירת קשר שמעבר לדיווחים פרקטיים נתקל בהדיפה. לאחר נסיונות חוזרים ונשנים אני שואלת אותה איך היתה רוצה להמשיך ומה ייטיב לספק מבחינתה. היא איננה יודעת. אני מציעה לשנות מתכונת ומאפשרת לה להגיע לשיחות קצרות יותר אחת לשלושה שבועות כדי שאוכל לראותה ולשמוע מה שלומה. בשיחה העוקבת, לראשונה היא משתפת על היותה לא-נחוצה במשפחתה. אני מבינה כי הצעתי עוררה רגשות כבדים. בני משפחה ויתרו עליה כאשר לא חשו בנחיצותה והנה החוויה משוחזרת גם עמי. עם זאת, לראשונה נפתח צוהר לעולמה הרגשי, צוהר שעד מהרה מתבהר כי הוא מצטמצם ומתרחב חליפות. בניית הקשר והאמון עמה היא מאוד הדרגתית, בלתי רציפה ומאופיינת בתנועות חדה לפנים ולאחור. היא זקוקה לאספקה של צרכים בסיסיים כמו אהבה, קרבה והכלה כך כמו שהיא, על כל התנגדויותיה והריחוק המשודר ממנה. במקביל, עולים אי דיוקים סביב העדרויות וביצוע מטלות שוטפות בחיי היומיום. אי דיוקים, חמקמקות וחלקלקות שכה

מאפיינים את יחסיה בעולם ומאידך גם את היחסים הטיפוליים אינם מדוברים בשלב מוקדם זה אך ידוברו ויעובדו בשלב מאוחר יותר.

היכולת ליצירה ולשימור של קשר אמיתי ואותנטי פגועה שכן לאורך שנים התגבשה חלופה פתולוגית בדמות חיי כזב וזיוף הבנויים על תגובות לגירויים חיצוניים. וויניקוט (4) טען כי באנליזה של אישיות מזויפת יש להכיר בעובדה שהאנליטיקאי יכול לדבר רק עם העצמי המזויף של המטופל בנוגע לעצמי האמיתי שלו. העצמי המזויף של המטופל יכול לשתף פעולה עם האנליטיקאי עד אין קץ בניתוח הגנות כשהוא כביכול בצדו של האנליטיקאי במשחק. מנסיוני כמטפלת, זו משימה קשה ומורכבת להיות בקשר שבבסיסו זיוף ולא אמת, להחזיק את הזיוף עבור המטופלת עד שניתן יהיה לדבר אותו, ולצד אלה לספק סביבה בטוחה וקשר מיטיב בתוך החדר. לעיתים המטופלת מגיעה לתובנות עמוקות ומשמעותיות אך דבר לא מתרחש בחייה האמיתיים בחוץ, כלומר הטיפול משרת את הכזב והזיוף. העצמי המזויף עלול להטעות את המטפל אם זה האחרון אינו מצליח להבחין שבהתייחסות אל העצמי המזויף הבנוי היטב אין להתייחס כאל אדם שלם ומתפקד שכן חסר בו משהו יסודי ומרכזי (4). זו מהות התעתוע של עבריינית המרמה הנראית לכאורה אשה נורמטיבית.

הדבר מקבל ביטוי מחוץ לחדר בשיבה לעולם התעסוקה ולחיק המשפחה. בתהליך של חיפוש עבודה באופן טבעי (לעצמי המזויף) רצונה של עבריינית המרמה הוא להמשיך הלאה ולהשתלב בשוק העבודה כאילו לא קרה דבר. לצד זאת, המטפלת מחזיקה את הקול האחר האומר שלא ניתן להתעלם מן העבר. מכאן עולה התלבטות בדבר שיתוף המעסיק במקום העבודה החדש באשר לעברה. הבחירה לשתף את המעסיק או להימנע מכך משלבת שיקולים שלהם השלכות ארוכות טווח על המציאות ועל הטיפול. האפשרות לשתף מעסיק פוטנציאלי מציפה ברגשות עזים של פחד ובושה, וכן מעלה חשש שהדבר יחבל במציאת מקום עבודה חדש. האפשרות להימנע מלשתף מעסיק פוטנציאלי מותירה את האשה בשימור הרגליה ודפוסיה הישנים אשר הובילו לבצוע פשעים

ולמאסר, קרי, חיים של שקר, סודות, הסתרות ופחד מתמיד מפני גילוי הסוד (שהרי בהקלדת שמה במנוע חיפוש באינטרנט סודה צפוי להתגלות באופן מיידי).

חזרה הביתה אל המשפחה מעוררת רצון עז להיות אם טובה לילדיה למרות פשעיה ולמרות העדרותה הממושכת בתקופת המאסר. חוויית 'העדר אם' שקיננה בה לאורך חייה צפה בעוצמה ומלווה בכאב על שהיא עצמה מעוללת לילדיה חוויה דומה. המשפחה כולה וכל אחד מבניה חווה משבר שטרם הסתיים. עם חזרתה עליה לתפוס את מקומה המחודש הן מבחינת התפקוד השוטף והן מבחינת היחסים שעליה לכוון עם כל אחד בנפרד לאחר שנופץ האמון. בני הבית מצפים שהאם תשוב לאיתנה באופן מיידי ותותיר את העבר מאחוריה. אלא שבניגוד לציפיות הללו האשה איננה מסוגלת לשוב מיידיית לחייה הקודמים, היא זקוקה לזמן החלמה ולתהליך מתמשך של שיבה לביתה. יתר על כן, היא לעולם לא תשוב עוד לאשה שהייתה משום שעליה לחולל שינוי בחייה הקודמים שכללו ביצוע מעשי עבריינות, ניהול חיים כפולים, חרדות סביב הליך משפטי פלילי, טראומה בעקבות מאסר וסטטוס חדש של אסירה משוחררת. המציאות אמורה להשתנות וכן גם היא עצמה. שיקום חייה ינבע מבניה מחודשת של העצמי אך בשלבים מוקדמים הדבר אינו נהיר לה עצמה ובוודאי שלא לבני משפחתה.

לאורך הטיפול כולו וביתר שאת בתחילתו ניכר כי המטופלת נתונה בהתלבטות קשה בינה לבין עצמה בדבר שיתוף המטפלת בחייה ובסודותיה הכמוסים. ישנו חשש מפני חשיפה אותנטית וכנה של חייה כילדה וכבוגרת ומפני סדיקה של מראית העין על אשה ומשפחה נורמטיביות, ראשית לכל כלפי עצמה ולבטח כלפי אחר. לפיכך, האווירה בחדר טעונה בכוחות סותרים: פגיעות וחשדנות עמוקות לצד רצון עז לקשר ולתמיכה, דריכות למניפולציות ולהטעיות לצד חקירה משותפת של האמת, שכנוע עצמי שהלקח נלמד ואין צורך בטיפול לצד הכמיהה להיות "מטופלת טובה" ומרצה.

מאחר שמדובר בפסיכותרפיה תחת תנאי פיקוח קיימים חשדנות ופחד תמידיים שמא הטיפול ישמש לרעתה של המטופלת והיא תושב לכלא. אמירות גרידא מצד המטפלת אינן מספקות לצורך שכנוע שזו עומדת לצידה של המטופלת ורוצה בטובתה. וכך, כאשר המטופלת מתחילה לחוש חשופה ובלתי מוגנת היא נדרכת ומיד מזדקר מנגנון הזיוף או השקר שכביכול מגונן עליה בעומדו לצידה. העצמי המזויף צובע את הטיפול בזיופים, בשקרים ובמילים חלקלקות. לעיתים הדפוס הוא כה מתוחכם וחמקמק עד שקשה מאוד להצביע עליו בבהירות והוא עלול לחמוק מהטיפול. בנקודה זו האתגר הטיפולי כמוהו כהליכה על חבל דק בין גילוי האמת לבין שחזור הזיוף בתוך הקשר. אף שברור כי דפוס הרסני זה מאובחן על ידי הסביבה (כפי שמאובחן על ידי המטפלת) ומסב לאשה נזק ביחסים ובחיים, האפשרות לפרש זאת בטיפול מחייבת אמן רב ובטחון בקשר. דילמה מובנית ניצבת ביחסים הטיפוליים: בדרכה המזויפת, המטופלת תופסת את עצמה כנורמטיבית ועל כן מצפה שאמירותיה תתקבלנה כמו שהן, כאמיתות. קבלתן, למרות הזיוף, תותיר אותה בודדה בשקריה ללא תמיכה טיפולית אמיתית. אי קבלתן תתפרש כדחיה וכחיץ ביחסי מטפלת-מטופלת. דילמה זו שלה צורת מטוטלת, הנטועה ביחסי ההעברה, משחזרת את היחסים עם האם שהתעללה רגשית. חשוב שתהיה מדוברת, מפורשת ומוחזקת בתוך החדר, גם לנוכח הציפיה שהתייחסות מכל סוג שהוא מצד המטפלת לא תיטיב לספק. בהקשר זה 'אם טובה דיה' קשה מאוד להשגה.

אמירת האמת בגילוי מלא מהווה עוגן (1,10). ג'ודית הרמן שעבדה רבות עם נפגעי טראומה כתבה כי "מתחילת הטיפול ולכל אורכו על המטפל להדגיש באזני המטופל את חשיבות אמירת האמת, מאחר שלמטופל יש סודות רבים ובכללם כאלה שהוא שומר מפני עצמו. על המטפל להבהיר שהאמת היא מטרה שיש לחתור אליה בלי הרף ואף על פי שבתחילה יהיה קשה להשיגה, עם הזמן היא תתממש ביתר שלמות" (10, עמ' 180). זו, משרתת את הטיפול המספק פירוש

ופיענוח להגנות ולדפוס קשר פתולוגיים אשר בתהליך מתמשך תומך בפירוקם וביצירת אחרים חדשים ובונים. במקביל, מתבקש ומתחייב לעבוד על דפוסים עברייניים שאינם מקובלים ולא יכולים להתקבל למרות הסבל שהמטופלת חוותה בעברה ויתכן שעדין חווה. הטיפול מעמת עם חלקים של המציאות שיש בהם דפוסים פתולוגיים ועברייניים. ניתן לעבדם בתנאי שיסופקו סביבה בטוחה וקשר מכיל, מגונן ומחזיק.

תהליך מורכב זה יכול להסתייע רבות באמפתיה ככלי וכבעלת ערך ריפויי משל עצמה (11). אמפתיה היא משמעותית ביותר בקשר ובתהליך הטיפול, שיכול ואמור להוות חוויה מתקנת לעזובה, להזנחה הרגשית ולבדידות שהאשה חוותה לאורך חייה. הקשר והחדר אמורים לספק סביבה מקבלת ותומכת שבמסגרתה תוקנה למטופלת הזדמנות לחשוף את עצמה לעצמה. לצורך כך המטפל נדרש ליכולת אמפתית, למוטיבציה לבטא אמפתיה ולקבלת המטופל (12), לצד בהירות מדוברת שמעשים עברייניים אינם מקובלים. מאחר שהזיוף חי ונושם בחדר כמעט בכל רגע נתון, יכולת המטפל לחוש ולבטא אמפתיה אינה פשוטה כלל ועיקר. כשל אמפתי המופיע כחלק אינטגרלי מהטיפול למשל בהעברה נגדית של עוינות או בקורתיות עלול לגרום לנסיגה באמון שהושג עד לאותו שלב. עם זאת, קיום דיאלוג על הכשל האמפתי שנחוה - יש בו כדי להשיב אל עוגן אמירת האמת ביחסים הטיפולים ובהקבלה גם ביחסים שמחוץ לחדר.

ד' נמצאת בטיפול כשנה וחצי, מגיעה בהתמדה למרות שמתגוררת בדרום הארץ והדבר מחייב התארגנות על בסיס שבועי. בשל התחשבות במצבה הכלכלי היא איננה משלמת על שיחות ומקבלת השתתפות כספית חלקית עבור נסיעות בתחבורה ציבורית. באחת השיחות היא שתפה בהיסח הדעת כי נסעה במונית כדי להגיע בזמן והסתבר שכך היא נוהגת דרך קבע. הופתעתי לשמוע זאת ושיתפתי אותה בחוויית התסכול והניצול שאני מרגישה. חשוב היה לי לשקף ולפרש לה את התנהגותה סביב סוגיה של אמון, יחסים עם אנשים ודפוסים שמסבים לה נזק. ברור היה כי התעלמות, נזיפה או "תפיסה על חס" אינן יכולות לסייע אף על פי שהן הראשונות שעלו בדעתי. בשלב זה של הטיפול יש מקום להתייחסויות של העברה והעברה

נגדית באופן גלוי ובר-עיבוד. בסביבה מוגנת ומחזיקה ניתן לומר גם דברים שעלולים להתפרש כלא-אמפתיים ברגע נתון. בפגישה העוקבת ד' פתחה בכך שאני חשדנית כלפיה ונתנה לכך דוגמה מן העבר. הכשל האמפתי שחוותה בפגישה האחרונה אפשר לה לפתוח ולשתף בחוויות דומות מן העבר והדבר עובד בשיחה. ניתן היה לדבר בחדר באופן ברור וישיר על חשדנות מול אמון ועל שקר מול אמת. נקודת מפנה זו בקשר הובילה לקיום שיחה של ד' עם בנה על מצוקה מתמשכת שהעסיקה אותה בקשר עמו ואשר לא העזה לשתפו בה קודם לכן.

במסגרת מכילה ותומכת זו, לראשונה בחייה של עבריינית המרמה ניתנת לה הזדמנות לדבר על תכנים שלא דוברו עד לאותה עת. ניתן שם לתפיסתה העצמית המזויפת של היות כל-יכולה על המשמעויות הכרוכות בה. לראשונה היא יכולה לדבר עם אדם אחר באופן אותנטי על רגשותיה ועל הבחירה שבידיה לחולל שינוי ולוותר על הכוח והחולשה שבהיות כל-יכולה. בחדר ובהדרגה גם מחוצה לו היא יכולה להתחיל לשתף, לבקש עזרה ולהפיג את חוויית הבדידות התמידית המאפיינת את חייה.

קשר אותנטי ומשמעותי מפלס דרך לפתח של אמת בחייה של המטופלת ובהתקרבותה לעצמי האמיתי החבוי בה. כך וויניקוט: "זו אמנם משימה קשה ומתישה מבחינה רגשית אך גמולה בצידה. גם אם המטופלים שלנו אינם נרפאים, הם מכירים לנו טובה על שאנו רואים אותם כמות שהם וזה מעניק לנו סיפוק עמוק" (13, עמ' 133). אם הייתי שם לכמה רגעים של אמת – בא גמולי.

ספרות

1. פרויד ז., אנליזה סופית ואינסופית. בתוך: הטיפול הפסיכואנליטי. תל-אביב, עם עובד,

2002.

2. Dodge, M., Women and White Collar Crime. Prentice Hall, 2009.

3. Goldstraw, J., Smith, R.G. & Sakurai, Y, Gender and Serious Fraud in Australia and New Zealand. www.aic.gov.au/publications/current, 2005.

4. Winnicott D.W., (1960). Ego distortion in terms of true and false self. In: The maturational processes and the facilitating environment. pp 140-152, London, Karnac Books, 1990.

5. בולס כ., צלו של האובייקט, פסיכואנליזה של הידוע שלא נחשב. הוצאת דביר, 1987.

6. מילר א., הדרמה של הילד המחונון והחיפוש אחר העצמי האמיתי. הוצאת דביר, 1979.

7. וויניקוט ו.ד., היכולת להיות לבד (1958). בתוך עצמי אמיתי, עצמי כוזב. תל-אביב,

עם עובד, 2009.

8. וויניקוט ו.ד., הנטיה האנטי-חברתית (1956). בתוך עצמי אמיתי, עצמי כוזב. תל-אביב,

עם עובד, 2009.

9. אייזנשטדט מ., סופר מ., שטיינברג ע., בכלא אני נחה – אסירות מבעד לחומות. קו

אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2010.

10. הרמן ג'ל., טראומה והחלמה. תל-אביב, עם עובד ספרית אפקים, 1992.

11. Kohut, H., How does analysis cure? Chicago: The University of Chicago Press, 1984.

12. שימקין, ט', אידיסיס, י' ו-וולף, י' (2016). אמפתיה בפסיכותרפיה כפי שהיא משתקפת בסכמות קוגניטיביות פונקציונליות של מטפלים ומטופלים. **מגמות, נ"א (1)**, 264-237.

13. וויניקוט ו.ד., תפקיד הראי של האם והמשפחה בהתפתחותו של הילד. בתוך: משחק

ומציאות (1971). תל-אביב, עם עובד, 1995.

True or false psychotherapy in female fraud offender

Long-term psychotherapy conducted as a part of female fraud offender rehabilitation after release from prison provides a complex account of her extremely misleading presentation. She experienced a severe emotional abuse in her childhood, grew up to be "superwoman" in her own eyes and sought to prove this to the world. At a certain point she crossed the line into a world of crime and developed double lives: home and career alongside ongoing criminality. The picture which emerges is of a woman who by appearance lives normal life when, in fact, there is a huge gap between external impression and her disordered inner world. She developed a false self that is far more polished and extreme than that demonstrated by other patient populations, a false self that can delude the therapist.

Therefore, psychotherapy is based first and foremost upon the therapist-patient relationship. After building a strong therapeutic alliance, trust can be developed in a way previously unknown to her, enabling a corrective experience for the abandonment, emotional neglect and loneliness she suffered her entire life. Still, the psychotherapy is oscillating between true and false both inside and outside of the therapeutic relationship.

Key words: female fraud offender, emotional abuse, false self